

**Todd F. Heatherton, Robert E. Kleck,
Michelle R. Hebl, Jay G. Hull (red.),
“The social psychology of stigma”,
New York–London: The Guilford Press 2003, ss. 450**

Zamysł przygotowania książki podejmującej problematykę piętna społecznego bez wątpienia należy uznać za ogromnie ważny – zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i społecznym. Fenomen piętna (określany także jako: napiętnowanie, naznaczenie, wykluczenie, stygmatyzacja) był bowiem obecny w życiu społecznym od zawsze. Towarzyszył różnym grupom ludzkim od zarania dziejów. Współcześnie – pomimo postępów w demokratyzacji – nadal jest powszechnie obecny i bardzo łatwo dostrzegalny w życiu społecznym. Wciąż zdaje się dotyczyć jakichś tzw. innych, czyli różniących się – wyglądem, zachowaniem, rasą, religią, orientacją seksualną. Jednocześnie obejmować zaczyna kolejne i nowe grupy osób, które dopiero dzisiaj okazały się: „za młode”, „za stare”, „za grube”, „za biedne”, „bez domu” czy „bez pracy”. Nowoczesne społeczeństwa wcale nie przestały stygmatyzować. Jedynie do grup od zawsze napiętnowanych dołączyły kolejne grupy nowych „innych” – naznaczonych. Spotyka je – jak zawsze – izolacja, odrzucenie, wykluczenie i pogarda.

Chociaż problematyka piętna należy do istotnych fenomenów mogących być przedmiotem zainteresowania nie tylko psychologii, ale i socjologii, pedagogiki, politologii, psychiatrii czy medycyny, to w literaturze naukowej nie doczekała się ona – jak dotąd – należnego jej zainteresowania i naukowych opracowań. W piśmiennictwie polskim z zakresu psychologii nie ma monografii dotyczących społecznego piętna. Podobnie i w literaturze światowej istnieją nieliczne poświęcone temu zjawisku prace. Są nimi: klasyczna już książka Ervinga Goffmana z 1963 r. pt. *Stigma: Notes on the management of spoiled identity* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall; polskie wyd. – Gdańsk: GWP 2005) oraz inne nieliczne prace: I. Katz *Stigma: A social-psychological perspective* (Hillsdale, NJ: Erlbaum 1981), E. E. Jones, A. Farina, A. E. Hastorf, H. Markus, D. T. Miller, R. A. Scott *The social stigma: The psychology of market relations* (New York: Freeman 1984).

Książka *The social psychology of stigma* składa się z czternastu tekstów napisanych przez liczne grono – 29 autorów – cenionych, światowej sławy psychologów. Jest ona rezultatem ich kilkuletniej współpracy, spotkań, dyskusji. Gwarantuje to wysoki poziom merytoryczny opracowania. Na tę publikację złożyły się także – jak piszą autorzy – cenne uwagi studentów i zwykłych ludzi, tj. osób żywo zainteresowanych fenomenem piętna społecznego.

Omawiana praca jest napisana w nowoczesny, przejrzysty sposób, łączący wysokie kompetencje i przystępność przekazu. Stanowi kompendium wiedzy na temat piętna, głównie – choć nie tylko – z zakresu psychologii społecznej. Prezentuje aktualny stan wiedzy oraz opisuje najnowsze – jak zapewniają autorzy – badania i teorie dotyczące piętna z ostatnich dwudziestu lat. Obszerny tekst (około 450 stron) podzielony został na trzy logicznie uzasadnione części. Stanowią je – często w psychologii proponowane – perspektywy: podmiotu, przedmiotu (obiektu) i interakcji podmiot–przedmiot. Są to główne części książki: I. Osoba piętnująca (postrzegająca) (“The perceiver”). II. Osoba napiętnowana (“The stigmatized”). III. Społeczny kontakt (“The social interface”).

Poprzedzone one zostały obszernym wprowadzeniem, autorstwa Johna Dovidio, Brendy Major i Jennifera Crockera, opisującym fenomen piętna w rozdziale "Stigma: Introduction and overview". Taka konstrukcja opracowania umożliwiła zarówno przeglądowe, jak i wieloaspektowe podejście do omawianego zjawiska.

W części pierwszej (Osoba piętnująca – "The perceiver"), złożonej z czterech rozdziałów, znani psychologowie społeczni, m.in. Steven Neuberg, Charles Stangor, John Dovidio, Monika Biernat, w nowatorski sposób opisują fenomen piętna z punktu widzenia osoby piętnującej innych. Wskazują na złożoną genezę tegoż zjawiska m.in. z perspektywy teorii ewolucyjnych, kulturowych, poznawczych.

Za interesujące uznać można to, że książka zwraca uwagę na doniosłą rolę poczucia zagrożenia, dokonywanych atrybucji czy podmiotowych koncepcji świata sprawiedliwego osoby piętnującej. Podkreśla też znaczenie ideologii i religii (np. protestanckiej lub polityce). Pokazuje związek dwu zagadnień: piętna i stereotypów.

Za szczególnie wartościowe w ocenie tej części książki uważam nie tylko niezwykle staranny, kompetentny i syntetyczny przegląd różnych stanowisk teoretycznych i badań empirycznych z zakresu psychologii społecznej dotyczących piętna, ale i lokowanie problematyki w obszarze szerszym, m.in. zagadnień stereotypów. Tematyka stereotypów należy bowiem w psychologii społecznej do fundamentalnych, chętnie i szeroko podejmowanych już od 1922 r. (pionierskie prace Lippmanna). Cieszy się ona ogromnym zainteresowaniem Czytelników: naukowców, studentów, mediów i tzw. zwykłych ludzi. Stale opisywane są rozmaite, nowe oblicza stereotypów, a popularnością cieszą się m.in. prace na temat stereotypów kobiecości-męskości czy stereotypów w reklamie lub polityce. W pracach tych niezmiernie rzadko wskazuje się (lub wcale) na specyficzne zjawisko nierozzerwalnie związane ze stereotypami – na piętno. Chociażby z tego względu książka z powodzeniem uzupełnia brakującą w literaturze z zakresu psychologii społecznej lukę. Ponadto analiza fenomenu piętna okazuje się bardzo ważna zwłaszcza dla rozumienia zagadnień percepcji interpersonalnej i interakcji społecznych.

W części drugiej (Osoba napiętnowana – "The stigmatized"), w kolejnych czterech rozdziałach, autorzy – m.in. Carol Miller, Brenda Major, Delia Cioffi, Laura Smart i Daniel Wegner – prezentując fenomen piętna z perspektywy osoby piętnowanej, wskazują m.in. na wpływ piętna na ja osobiste i ja społeczne, samoocenę, obraz siebie, system znaczeń i wagę sytuacji społecznych. Opisują fenomen pozostawania tzw. tokenem w różnego rodzaju sytuacjach społecznych, np. w pracy, szkole czy podczas spotkań towarzyskich, a także analizują koszty – również te ukryte – związane z pozostawaniem napiętnowanym oraz warunki i możliwości zmian w autopercepcji osoby napiętnowanej. Pokazują sposoby i próby radzenia sobie z piętnem. Zostały też tutaj omówione różne podejścia teoretyczne i badania empiryczne dotyczące mniejszości rasowych, ale i piętnowanych we współczesnej cywilizacji Zachodu osób otyłych.

Zaletą tej części książki – w mojej opinii – jest kompleksowy opis skutków stygmatyzacji i kosztów psychologicznych ponoszonych przez osobę stygmatyzowaną. Mają one bowiem charakter podmiotowy (intrapersonalny) oraz interpersonalny. Niekiedy są przez nią samą i otoczenie niedostrzegalne. Z tego też względu ta część pracy (ale i pozostałe) z pewnością poszerza stan wiedzy z zakresu psychologii osobowości, psychologii zdrowia, stresu i radzenia sobie czy psychologii klinicznej w ogóle. Pokazuje związek fenomenu piętna z jakością życia osoby napiętnowanej.

Część trzecia (Społeczny kontakt – "The social interface"), złożona z pięciu rozdziałów, jest poświęcona zagadnieniom społecznych kontaktów osoby napiętnowanej i piętnującej. Kontakty te są prezentowane m.in. w kontekście różnego w swojej treści niepokoju i lęku odczuwanego przez obie te osoby oraz zachodzących u nich zmian o charakterze fizjologicznym, poznawczym, motywacyjnym i behawioralnym. Omawia-

ne jest też tutaj m.in. zjawisko samospełniającego się proroctwa, akceptacja stereotypów i inne społeczne skutki piętna w społecznych interakcjach piętnującego i napiętnowanego. Autorzy, m.in. Leslie Zebrowitz i Joann Montepare, Michelle R. Hebl i Robert E. Kleck, Todd Heatherton, Jim Blascovich, Wendy Mednes i Lee Jussim, opisują tutaj rolę stereotypów i piętna – zwłaszcza tych związanych z wiekiem lub wyglądem fizycznym. Akcentują więc nie tylko stare, ale i nowe oblicze dokonującej się społecznej stygmatyzacji.

Walorem tej części książki jest kompleksowy opis społecznych interakcji osoby napiętnowanej i piętnującej. Jej lektura może być cenna nie tylko dla psychologów społecznych zainteresowanych problematyką interakcji czy komunikacji społecznej, ale i dla psychologów zdrowia czy innych osób chcących bliżej poznać specyfikę interakcji osób dotkniętych różnymi rodzajami piętna.

Podsumowując, książka *The social psychology of stigma* stanowi bardzo wartościowe i obszerne naukowe opracowanie tematyki piętna społecznego. Napisana została przez cenionych w świecie psychologów. Analizuje fenomen piętna z perspektywy osoby napiętnowanej, osoby piętnującej oraz ich wzajemnych kontaktów. Przedstawia stare i nowe oblicze społecznego piętna. Nie ogranicza się jedynie do prezentowania rozważań teoretycznych i badań empirycznych z zakresu psychologii społecznej, ale w kompetentny sposób odwołuje się do wiedzy z zakresu psychologii osobowości, stresu i radzenia sobie czy psychologii klinicznej.

Książka z pewnością zainteresuje nie tylko psychologów, socjologów, psychiatrów, politologów, nauczycieli, pracodawców czy studentów, ale i wszystkich innych Czytelników ciekawych wiedzy o fenomenie piętna w kontaktach społecznych. Treści w niej zawarte są szczególnie istotne w aspekcie ogólnospołecznym i edukacyjnym. Książka może bowiem poszerzyć stan wiedzy i społecznej świadomości związany z bolesną problematyką piętna. Ta zaś – we współczesnym ogólnoswiatowym dyskursie – okazuje się bardzo ważna z uwagi na problemy jakości życia i rozwoju oraz fundamentalne pytania o zakres i charakter równych praw czy statusu wszystkich ludzi.

Eugenia Mandal
Instytut Psychologii Uniwersytetu Śląskiego